

Jacek Jezierski

Poszukiwanie grobu, identyfikacja szczątków i powtórny pogrzeb Mikołaja Kopernika

Nurt SVD 45/1 (129), 229-237

2011

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Poszukiwanie grobu, identyfikacja szczątków i powtórny pogrzeb Mikołaja Kopernika

Jacek Jezierski

Ur. 1949, biskup pomocniczy warmiński, doktor teologii dogmatycznej, wykładowca na Wydziale Teologii UWM w Olsztynie. Prezydent Warmińskiej Kapituły Katedralnej we Fromborku.

Przez wieki nie posiadano wiedzy o miejscu pochówku światowej sławy astronoma Mikołaja Kopernika (zm. prawdopodobnie 21 maja 1543 roku), kanonika warmińskiego, pochowanego pod posadzką katedry we Fromborku nad Zalewem Wiślanym.

1. Badania historyczne

Dzieje poszukiwań grobu Mikołaja Kopernika rozpoczął biskup warmiński Marcin Kromer, który zwrócił się do Kapituły Warmińskiej z pytaniem o miejsce pochówku astronoma w katedrze. 38 lat po śmierci Kopernika zamierzał ufundować tablicę epitafijną, którą postanowił zamieścić w pobliżu jego grobu. Żaden z kanoników nie potrafił wskazać miejsca pochówku ani podstawowych danych biograficznych¹. Kapituła, na polecenie biskupa Kromera (1581), umieściła epitafium dedykowane Mikołajowi Kopernikowi w miejscu przypadkowym, na południowej ścianie katedry, naprzeciw siódmego ołtarza licząc od prezbiterium.

W 1618 roku przybył do Fromborka profesor Jan Brożek z Akademii Krakowskiej i ocalił dla nas tekst tegoż epitafium. W roku 1746 tablica została usunięta i jej los jest nieznany. W miejscu epitafium

¹ J. Sikorski, *Marcin Kromer a tradycja kopernikańska na Warmii*, [w:] „*Studia Warmińskie*”, t. 26, 1989, s. 139-148; tenże, *Grób Mikołaja Kopernika w katedrze biskupów warmińskich we Fromborku na tle praktyki grzebalnej kapituły w XV-XVIII wieku*, [w:] J. Gąssowski (red.), *Poszukiwanie grobu Mikołaja Kopernika*, Pułtusk 2005, s. 81-173; tenże, *Pochówek szczątków Mikołaja Kopernika*, [w:] T. Śrutkowski (red.), *Kalendarz Olsztyna 2011*, r. XIII, Olsztyn 2010, s. 160-176.

astronoma umieszczono tablicę upamiętniającą biskupa Krzysztofa Szembeka (po lewej stronie, przy wejściu do nowo wybudowanej wówczas kaplicy przylegającej do murów katedry). W 1760 roku wykonano dla Kopernika nowe epitafium, które znajduje się na filarze przy centralnym ołtarzu katedry, po lewej stronie.

W 1802 roku przybyli do Fromborka Tadeusz Czacki i Marcin Molski z Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Wówczas wskazano im błędnie miejsce pochówku przy epitafium w pobliżu prezbiterium. Leopold Prowe (XIX wiek) ustalił, że w Kapitułe obowiązywał zwyczaj grzebania kanoników przy ołtarzu, przy którym sprawowali służbę Bożą.

W 1939 roku niemiecka ekipa z Królewca prowadziła badania archeologiczne w miejscu pierwszego epitafium przy kaplicy biskupa Szembeka. Nie podano jednak wyników badań. W 1941 roku warmiński historyk Hans Schmauch doszedł do przekonania, że Kopernik powinien być pochowany przy czwartym ołtarzu (św. Krzyża, wcześniej św. Wacława) w prawym rzedzie, a nie przy siódmym – jak sądzono wcześniej. Jednak Schmauch nie był konsekwentny, ponieważ zgodził się z tezą, że Kopernika pochowano z jakiegoś powodu nie przy jego ołtarzu (czwartym), lecz przy siódmym. Takie rozwiązanie zasugerował mu Eugen Brachvogel. W 1973 roku dr Jerzy Sikorski z Olsztyna, historyk, pracownik państwowych służb konserwatorskich, doszedł do przekonania, że Mikołaj Kopernik jako kanonik nie zmieniał swojego pierwotnego ołtarza (czwartego) i powinien być przy nim pochowany. Od 1480 roku istniała, przynajmniej do początku XIX wieku, ciągłość w posiadaniu kanonikatów i ołtarzy.

2. Badania archeologiczne w katedrze fromborskiej

W 2004 roku między Warmińską Kapitułą Katedralną, Archidiecezją Warmińską i Instytutem Antropologii i Archeologii Akademii Humanistycznej im. Aleksandra Gieysztor w Pułtusk podpisano umowę o wszczęciu badań, mających na celu odnalezienie grobu Mikołaja Kopernika w miejscu wskazanym przez dr. Sikorskiego².

W 2005 roku prace w katedrze prowadziła ekipa archeologów pod kierunkiem prof. Jerzego Gąssowskiego z Akademii Humanistycznej w Pułtusk³. Wykopaliska poprzedziło skanowanie georadarowe

² Badania były możliwe dzięki pozyskanym przez Akademię Humanistyczną w Pułtusk grantom, przede wszystkim z Fundacji Bankowej im. Leopolda Kronenberga przy Citi Handlowy.

³ J. Gąssowski, *Badania w Archikatedrze Fromborskiej w celu odnalezienia i identy-*

na całej powierzchni katedry. „Prześwietlenia” dokonało przedsiębiorstwo badań geofizycznych w Warszawie i zespół mgr. inż. Mirosława Musiatewicza (2004)⁴.

W sierpniu 2005 roku w toku prac archeologicznych w nawie bocznej, pomiędzy filarem, o który opiera się ambona, i filarem, przy którym zbudowano ołtarz św. Krzyża (dawniej św. Wacława), jako trzynasty pochówek znaleziono czaszkę i szczątki, które mogły należeć do astronoma⁵.

3. Badania antropologiczne

Znalezisko przebadał prof. dr hab. Karol Piasecki, antropolog Uniwersytetu Szczecińskiego z długoletnią praktyką. Zastosował metodę morfologiczną. Ustalił, że wykopano szczątki mężczyzny w przedziale wiekowym 70-90 lat. Określił w ten sposób wiek biologiczny, a nie kalendarzowy. K. Piasecki badał szwy czaszkowe oraz stan uzębienia. Stwierdził prawidłowy zgryz i harmonijną budowę czaszki. Czaszka posiadała cechy charakterystyczne – ślad po uszkodzeniu nosa w młodości, co spowodowało asymetrię komór nosowych.

3.1. Rekonstrukcja głowy i twarzy Mikołaja Kopernika

Podinspektor Dariusz Zajdel z Centralnego Laboratorium Kryminalistycznego Komendy Głównej Policji dokonał rekonstrukcji twarzy Kopernika na podstawie znalezionej czaszki. Uczynił to metodą plastycznej rekonstrukcji wyglądu (zwanej dawniej metodą Gierasymowa), a także metodą komputerową. Tego typu rekonstrukcje są często wykonywane w kryminologii. D. Zajdel uwzględnił bliznę na czaszce nad prawym oczodołem oraz defekt nosa. Dolna część twarzy została zrekonstruowana z domysłu, ponieważ archeolodzy nie znaleźli dolnej żuchwy⁶. Ustalenia antropologiczne wywołały w środowisku naukowym dyskusję i oceny krytyczne⁷.

fikacji grobu Mikołaja Kopernika, [w:] A. Kopiczko i in. (red.), *Warmińska Kapituła Katedralna. Dzieje i wybitni przedstawiciele*, Olsztyn 2010, s. 19-26.

⁴ G. Pacanowski, M. Musiatewicz, *Zastosowanie metody georadarowej w prospekcji archeologicznej na przykładzie badań w katedrze we Fromborku*, [w:] J. Gąssowski (red.), *Poszukiwanie...*, dz. cyt., s. 41-54.

⁵ Przy odkryciu była obecna mgr B. Jurkiewicz, asystent prof. J. Gąssowskiego. Do tej ekipy należeli również mgr B. Muzolf i mgr W. Gliński.

⁶ K. Piasecki, D. Zajdel, *Badania antropologiczne we Fromborku. Grób nr 13. Rekonstrukcja wyglądu głowy na podstawie czaszki*, [w:] J. Gąssowski (red.), *Poszukiwanie...*, dz. cyt., s. 27-40.

⁷ Zob. T. Kozłowski, *Wstrzymać Kopernika! Ad vocem*, [w:] „Archeologia”, nr 6,

4. Badania genetyczne

Badania archeologiczne i antropologiczne zostały poddane weryfikacji poprzez genetyków. Dr Tomasz Kupiec i dr Wojciech Branicki z Instytutu Genetyki Sądowej w Krakowie przeprowadzili badania genetyczne DNA materiału pobranego z fragmentu kości udowej i zębów trzonowych szczątków (wkop nr 13). Analogiczne badania genetyczne przeprowadził prof. dr hab. Władysław Bogdanowicz, dyrektor Muzeum i Instytutu Zoologii PAN w Warszawie, i dr Marta Gajewska.

Badania genetyczne DNA przeprowadziła doc. dr Marie Allen z laboratorium Rudbeck Wydziału Genetyki i Patologii Uniwersytetu w Uppsali. M. Allen posiada w dorobku identyfikację szczątków św. Brygidy Szwedzkiej. Uczona poddała analizie materiał z dwóch włosów znajdujących się w kalendarzu Kopernika. Przez dwadzieścia kilka lat kanonik Mikołaj korzystał z tej księgi. Analiza porównawcza badań krakowskich, warszawskich i z Uppsali wskazuje na daleko idącą zgodność odpowiednich sekwencji DNA pobranych z zębów, kości udowej i włosów astronoma.

4.1. Księgozbiór astronoma w Uppsali

Prof. Göran Henriksson z Wydziału Fizyki i Astronomii Uniwersytetu w Uppsali zajmuje się dziejami swej dyscypliny. Zainteresował się 41 księgami pochodzącymi z fromborskiej Biblioteki Kapitulnej. Jest paradoksem historii, iż zrabowany przez Szwedów księgozbiór – przechowywany obecnie w zbiorach biblioteki Carolina Rediviva w Uppsali i w bibliotece Muzeum Gustavianum, a także w bibliotece w Strängnis – ocalał, gdyż znalazł się w bezpiecznym geopolitycznie miejscu. Prof. Henriksson razem z M. Allen i polskim badaczem prof. dr. hab. Władysławem Duczko z Akademii Humanistycznej przewertowali *Calendarium Romanum Magnum Johanna Stöfflera* (zm. 1531). W książce znaleziono 9 włosów, z których dwa nadawały się do badań genetycznych. Później jeszcze G. Henriksson, przeglądając „Elementy” Euklidesa, które były własnością Kopernika, znalazł w nich kolejnych 36 włosów, które czekają na przebadanie⁸.

2009, s. 38-42.

⁸ W. Duczko, *Genom Mikołaja Kopernika i księgozbiór astronoma w Uppsali*, [w:] A. Kopiczko i in. (red.), *Warmińska Kapituła Katedralna...*, dz. cyt., s. 31-35.

5. Badania genealogiczne

Prof. dr hab. Krzysztof Mikulski (UMK) podjął badania genealogiczne dotyczące przede wszystkim najbliższych, toruńskich przodków Mikołaja Kopernika. Mgr Joanna Jędrzejewska i mgr Anna Stachowska współpracujące z prof. Mikulskim przeprowadziły kwerendy nad genealogią mitochondrialną Kopernika. Poszukiwały krewnych zstępujących Kopernika w linii żeńskiej. Udało im się przejrzeć zasoby ksiąg metrykalnych parafii gdańskich XVI-XVIII wieku. Opisały metodą prospektywną trzynaście pokoleń żeńskich. Badania utknęły jednak bez rezultatu z braku środków. Należałoby je kontynuować w Niemczech, na co potrzebne są nowe granty. Poza tym należy sprawdzić, czy istnieje możliwość dotarcia do szczątków bliskich krewnych Kopernika w linii żeńskiej, które osiadły w klasztorze benedyktynek w Chełmnie. Były to nie tylko mniszki, ale często ich matki – wdowy lub rodzone siostry.

6. Poszukiwanie krypty biskupów

W katedrze fromborskiej pod prezbiterium znajduje się krypta kanoników, która zawiera ok. 80 trumien. Nie odnaleziono jednak do tej pory tzw. krypty biskupiej, w której powinny znajdować się szczątki siedmiu biskupów warmińskich, a wśród nich biskupa Łukasza Watzenrode. Poszukiwano krypty biskupiej przed ołtarzem głównym (*sub altare*) i na północ od krypty kanoników. Istnieje potrzeba przebadania podziemi katedry pośrodku kościoła (*in medio ecclesiae*), gdzie, jak twierdzi dr hab. T. Węclawowicz z Papieskiego Uniwersytetu Jana Pawła II w Krakowie, grzebano w wiekach średnich biskupów.

Dla pełnej weryfikacji badań archeologicznych i antropologicznych należy wykonać studium porównawcze odnalezionej czaszki z najstarszymi portretami astronoma. Chodzi szczególnie o portrety: toruński, ze Strasburga, oraz tzw. gołuchowski (J. Sikorski)⁹.

7. Podsumowanie badań

W dniach od 12 do 13 grudnia 2009 roku odbyła się w Pułtusku, w siedzibie Akademii Humanistycznej, sesja podsumowująca badania nad poszukiwaniem grobu astronoma i identyfikacją szczątków z wko-

⁹ Zob. J. Flik, *Najstarsze portrety Mikołaja Kopernika jako kanonika fromborskiego i astronoma*, [w:] A. Kopiczko i in. (red.), *Warmińska Kapituła Katedralna...*, dz. cyt., s. 37-62.

pu nr 13¹⁰. Prezentujący badania zwracali uwagę nie tylko na przedstawienie ich wyników, ale również na opisanie zastosowanych metod. Generalnie historycy, archeolodzy, antropolodzy i genetycy, uczestnicy poszukiwań, doszli do przekonania, że udało się zidentyfikować jako szczątki Mikołaja Kopernika znalezisko we wkopie nr 13/05 katedry we Fromborku. Uczeni są świadomi, że ponoszą odpowiedzialność za swoje ustalenia i że zawsze istnieje margines błędu (K. Piasecki). Prof. W. Bogdanowicz przypomniał, że wyniki badań genetyków z ośrodka warszawskiego, krakowskiego i Uppsali zostały opublikowane w poważnym amerykańskim piśmie naukowym i są poddawane międzynarodowej ocenie¹¹.

Identyfikacja szczątków nie jest końcem badań. Istnieje wiele wątków, które należy prowadzić dalej. Dotychczasowa współpraca uczonych wielu dyscyplin okazała się owocna, pomimo kontrowersji. Należy stworzyć nowy program badań kopernikańskich, który jednak nigdy nie doprowadzi do pełnej prawdy (J. Gąssowski).

Badania na wielu odcinkach należy kontynuować. Stąd potrzeba odnalezienia grobu biskupa warmińskiego Łukasza Watzenrode, wuja Mikołaja Kopernika (K. Mikulski).

7.1. Krytyka badań J. Gąssowskiego i K. Piaseckiego

W dniach od 22 do 23 lutego 2010 roku odbyła się w Krakowie, w siedzibie Polskiej Akademii Umiejętności, sesja naukowa poświęcona weryfikacji badań nad poszukiwaniem grobu i identyfikacją szczątków z wkopu nr 13. Zgromadziła ona przede wszystkim przeciwników badań we Fromborku. Głównym organizatorem sesji był doc. dr hab. Michał Kokowski¹². Podważano metodologię badań i ustalenia antropologiczne grupy prof. J. Gąssowskiego. Wydaje się jednak, że generalnie nie zakwestionowano weryfikacji genetycznej znalezisk¹³. Także

¹⁰ J. Jezierski, *Podsumowanie badań nad odkryciem i nad identyfikacją grobu Mikołaja Kopernika*, [w:] „Teologia w Polsce”, nr 1, 2010, s. 177-180.

¹¹ W. Bogdanowicz i in., *Genetic Identification of Putative Remains of the Famous Astronomer Nicolaus Copernicus*, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* [on-line], www.pnas.org/cgi/doi/10.1073/pnas.0901848106 [dostęp: 16.06.2009].

¹² M. Kokowski, *Różne oblicza Mikołaja Kopernika. Spotkania z historią interpretacji*, Warszawa-Kraków 2009. M. Kokowski zajmuje wobec badań szkoły pułtuskiej i jej współpracowników stanowisko krytyczne (zob. tamże, s. 40-45), pisze bowiem, że badacze popełnili „bardzo poważne błędy z zakresu zarówno wiedzy kopernikologicznej, jak i interpretacji wyników analizy DNA” (tamże, s. 45).

¹³ Za poprawnością badań genetycznych i wysokim stopniem ich pewności

Owen Gingerich, arbiter z zewnątrz o dużym autorytecie, nie neguje ustaleń badań prof. Gąssowskiego i jego współpracowników z innych dyscyplin nauki¹⁴.

8. Uroczystości powtórnego pogrzebu

22 maja 2010 roku odbyły się w Katedrze Fromborskiej uroczystości powtórnego pochówku szczątków kanonika warmińskiego i genialnego astronoma Mikołaja Kopernika. Zgromadziły one uczestników z wielu środowisk świeckich i kościelnych (świat nauki i kultury, władze samorządowe). Byli obecni rektorzy uniwersytetów i szkół wyższych: Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie, Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Akademii Humanistycznej w Pułtusk, Uniwersytetu Immanuela Kanta w Kaliningradzie (prorektor). Stosowne pisma przysłały uniwersytety, w których studiował Kopernik: Bolonia, Ferrara, Padwa. Liturgii przewodniczył nuncjusz apostolski w Polsce, arcybiskup Józef Kowalczyk, kazanie wygłosił arcybiskup metropolita lubelski, prof. Józef Życiński (+10 lutego 2011)¹⁵.

Doczesne szczątki astronoma spoczęły w miejscu, w którym je znaleziono, tj. przy ołtarzu św. Krzyża w nawie bocznej, w podwójnej trumnie cynkowej i z drzewa sandałowego (projektował Andrzej Ryczka z Torunia), przy filarze, na którym ustawiono współczesny nagrobek projektu Adama Wagnera i Dariusza Bodziocha¹⁶.

9. Publikacje okolicznościowe

W roku powtórnego pochówku szczątków kanonika Mikołaja Kopernika ukazały się jego biografie: historyczna – Krzysztofa Mikulskiego, popularna – Jana Jerzego Górnego oraz publikacja ogólniejsza – autorstwa astronoma Kazimierza Schillinga¹⁷. W zasadzie nie straciło opowiadał się dr hab. n. med. Tomasz Grzybowski, prof. UMK z Katedry Medycyny Sądowej Collegium Medicum w Bydgoszczy.

¹⁴ O. Gingerich, *Tajemnica grobu Kopernika*, tłum. J. Włodarczyk, [w:] A. Kopiczko i in. (red.), *Warmińska Kapituła Katedralna...*, dz. cyt., s. 27-30.

¹⁵ J. Życiński, *Homilia Arcybiskupa Józefa Życińskiego metropolity lubelskiego na powtórnym pochówku kanonika warmińskiego Mikołaja Kopernika*, Frombork 22.05.2010 r., [w:] „Warmińskie Wiadomości Archidiecezjalne”, nr 107, maj-czerwiec 2010, s. 33-38.

¹⁶ PROJEKT. Polsko-Belgijska Pracownia Architektury Sp. z O.O. – Warszawa.

¹⁷ K. Mikulski, *Mikołaj Kopernik. Życie i działalność*, Toruń 2009; J.J. Górny, *Mikołaj Kopernik kanonik warmiński*, Olsztyn 2010; K. Schilling, *Patrząc na niebo Ko-*

nic na swej aktualności opracowanie biograficzne z 1973 roku warmińskiego historyka ks. Alojzego Szorca¹⁸.

Należy zwrócić uwagę na zainteresowanie osobą Mikołaja Kopernika i jego dziełem wybitnego amerykańskiego astronoma oraz historyka nauki związanego z Uniwersytetem Harvarda – Owena Gingericha¹⁹. O poszukiwaniu grobu Kopernika opowiada kilka dokumentów filmowych. Jeden z nich, autorstwa Michała Juszcakiewicza z Gdańska, był prezentowany w Skandynawii, Stanach Zjednoczonych, a także w Chinach podczas Światowej Wystawy EXPO 2010 oraz w ramach prezentacji sześciu filmów Unii Europejskiej²⁰.

Streszczenie

Artykuł przybliży dzieje poszukiwań grobu i szczątków Mikołaja Kopernika, wybitnego astronoma z XVI wieku. Od czasów jego śmierci problematyczne było dokładne ustalenie miejsca pochówku. Przełom nastąpił wspólnie. Znalezione w 2005 roku szczątki we fromborskiej katedrze zostały porównane z materiałem genetycznym przypisywanym M. Kopernikowi. Okazało się, że istnieje między nimi duża zgodność DNA. Szczątki zostały poddane badaniom genetycznym, genealogicznym i antropologicznym – część z tych badań nie została jeszcze ukończona. Na podstawie czaszki zrekonstruowano głowę i twarz astronoma. Wiele kwestii budzi jednak wątpliwości. Część środowiska naukowego nie uznaje wiarygodności badań, czego Autor dowodzi omawiając różne poglądy prezentowane na konferencjach poświęconych odkryciu we fromborskiej katedrze. Pomimo braku definitywnych rozstrzygnięć, w 2010 roku odbył się uroczysty, powtórny pogrzeb Kopernika. Z okazji omawianego odkrycia ukazał się szereg publikacji poświęconych życiu i twórczości astronoma, a film poświęcony badaniom był kilkakrotnie prezentowany za granicą.

pernika, Olsztyn 2010.

¹⁸ A. Szorc, *Mikołaj Kopernik. Kanonik warmiński*, Olsztyn 1973; zob. także T. Sierotowicz, *Mikołaj Kopernik*, Kraków 2001.

¹⁹ O. Gingerich, J. MacLachlan, *Mikołaj Kopernik. Gdy Ziemia stała się planetą*, tłum. J. Włodarczyk, Pułtusk 2005; O. Gingerich, *Książka, której nikt nie przeczytał*, tłum. J. Włodarczyk, Warszawa 2004.

²⁰ Zob. *CopernicusTombMystery* [on-line], www.copernicusodemystery.com/page1/page1.html [dostęp: 16.06.2009].

Abstract

The present article acquaints the Readers with the history of searching for the grave and earthly remains of Nicholas Copernicus, the exceptional astronomer of the 16th century. Since the times of his death, it has been problematic to determine the place of his burial. The breakthrough happened in modern times. The remains found in 2005 in the Frombork Cathedral – were compared to the genetic material supposedly belonging to N. Copernicus. It occurred that there is a great correspondence in terms of DNA between the samples. The remains were analysed genetically, genealogically and anthropologically – some of the research has not been completed yet. From his skull – the Astronomer's head and face have been reconstructed. However, a lot of questions are still unanswered. Some of the scientists do not recognise the research's credibility, which the present author proves describing various attitudes presented during conferences devoted to the discovery in the Frombork Cathedral. Though definite conclusions lacked – Copernicus' second, solemn funeral took place in 2010. On the occasion of the discovery – a range of publications were released that described the life and work of the Astronomer, whereas a film on the research was presented abroad a few times.